

Monikielisyys suomalaisessa kirjallisessa maailmassa

Grönstrand, Heidi & Malmio, Kristina (red. / toim.): *Både och, sekä että. Om flerspråkighet / Monikielisydestä*. Helsinki: Schildts Förlags Ab / Schildts Kustannus Oy, 2011. 336 s.

Heidi Grönstrandin ja Kristina Malmion toimittama ajankohtainen ruotsin ja suomen kielinen artikkelikokoelma *Både och, sekä että. Om flerspråkighet / Monikielisydestä* osallistuu meneillään olevaan suomalaisen nationalismin, kulttuurin ja identiteetin tutkimisen projektiin kirjallisuuden (tutkimuksen) näkökulmasta. Teos tarkastelee useita suomalaisia vähemmistö- ja monikielisiä kirjailijoita ja Suomen monikielisuuden historiaa avaten näkymän aktiiviseen ja monensuuntaiseen liikkeeseen kirjallisessa elämässä kieli- ja kulttuurirajojen yli.

Suomea on pidetty muihin Länsi-Euroopan maihin verrattuna kulttuurisesti, kielellisesti ja etnisesti suhteellisen homogeenisena maana, vaikka yhtenäisen suomalaisuuden rakentaminen on ollut lähinnä poliittinen konstruktio. Kielellistä yhtenäisyyttä on pidetty modernien kansallisvaltioiden – myös suomalaisen nationalismin – keskeisenä rakentajana ja kulttuurisen yhtenäisyyden takaajana. Teos muistuttaa, miten Suomessa voimakkaan yksikielisuuden vaade on osaltaan pitänyt kaksi- tai monikielisyyttä näkymättömissä ja aiheuttanut traagisiakin seurauksia saamelaisille, romaneille ja pienemmille

kieli- ja kulttuurivähemmistöille.

Heidi Grönstrand toteaa artikkelissaan kaksikielisuuden pohtimisen olleen Suomessa varsinkin kirjallisuustieteessä melko harvinaista – tutkimus on painottunut muun muassa tekstien välisen ja tekstinsisäisen monikielisuuden sekä koodinvaihdon tarkasteluun. *Både och, sekä että* -kokoelma siirtää katseen kahden esseen ja 12 artikkelin verran kaksi- ja monikieliseen identiteettiin sekä kirjallisuuteen esitellen useita mielenkiintoisia ja vähemmälle huomiolle jääneitä kirjailijoita ja kielivähemmistöjä. Teoksen lähtökohtana on johdannossa esitetty ajatus siitä, miten kieli on yhtä aikaa arkinen ja poliittisesti latautunut ilmiö: siihen liittyy monenlaista vallankäyttöä ja kielten välistä hierarkiaa, mutta samalla sen avulla ilmaistaan tunteita ja rakennetaan yksilön ja yhteisön identiteettiä.

Mainittu lähtökohta tarjoaa laajan lähestymistavan, jota kirjan rakenne tukee yhdistämällä tieteelliseen tarkasteluun esseen kokemuksellisuutta. Teos nimittäin antaa puheenvuoron myös kirjailijoille, kun teoksen aloittaa Arne Nevanlinnan essee ”Monikielisuuden kääntöpuolia” ja lopettaa Alexandra Salmelan essee ”Mietteitä kielten törmäysvyöhykkeiltä”. Tieteelliset mutta yleistajuisiksi laaditut artikkelit keskustelevat oivallisesti esseen kanssa: tutkijoiden henkilökohtainen kokemus monikielisydestä tulee esille lyhyestä kommentista artikkeleiden alussa. Tämä rakentaa jatkumon esseiden omakohtaisuudelle ja rikastaa tieteellistä käsittelyä korostaen sitä, miten monikieli-

syys on henkilökohtainen, arkeen ja identiteettiin sidottu kokemus.

Kirjallisuudentutkimuksen ja opetuksen materiaaliksi sekä tenttikirjaksi mainiosti soveltuva teos on jaettu kolmeen osaan, joista ensimmäinen tarkastelee monikielisuuden historiaa ja kirjailijoiden oletettua sitoutumista yhteen kieleen. Nevanlinnan essee toimii ajatusten herättäjänä ja sisällöllisenä johdantona osana Eurooppaa olleen Suomen yksi- ja monikielisyyteen. Julia Tidigs käsittelee kirjailijana unohtunutta, viipurilaista Jac. Ahrenbergiä, jonka teosten monikielisiä ratkaisuja ja kieltä kritisoitiin puutteelliseksi hänen monikielisen, suomen- ja ”viipurinkielisenkin” taustansa vuoksi. Agneta Rahikainen tarkastelee Pietarissa kasvaneen, kotonaan ruotsia, koulussa tanskaa, kaupungilla venäjää ja palvelusväen kanssa somea puhuneen Edith Södergranin kielellistä todellisuutta. Kokeilujen jälkeen Södergran päätyi kirjoittamaan äidinkiellellään ruotsiksi, mikä heijastui runojen kieleen esimerkiksi loppusointujen katoamisena.

Grönstrandin artikkeli käsittelee kirjailija-kääntäjä Kersti Bergrothia, jonka keino paikantaa suomeksi ja ruotsiksi kirjoittamansa Eeva-teokset kahteen erillaiseen kieleen ja kulttuuriin oli luoda teoksiin kokonaan yksikielinen maailma ja tarjota suomen- ja ruotsinkieliselle lukijakunnalle kokonaan kohdekieliseen kulttuuriin sijoitetut tarinat. Kristina Malmio tarkastelee ruotsinkielisen omakseen kokenutta Elmer Diktoniusta, joka pohtii jännitteistä suhdettaan suomen- ja

ruotsinkieleen useissa kaunokirjallisissa teksteissä ja kirjeissä. Malmio esittää, että Diktoniuksen kolmannen kielen – kaunokirjallisen kielen – on mahdollista ymmärtää syntyneen kirjailijan vapautuessa kahden kielen välisestä konfliktistaan ja toisaalta olevan kirjailijan kaksikielisen ja ristiriitaisen identiteetin ilmentymä.

Toinen osa laajentaa näkökulmaa kielivähemmistöihin ja -yhteisöihin. Simon Muirin artikkeli Suomen jiddisinkielisen kulttuurin vaikuttajasta, jiddisin- ja ruotsinkielellä erilaisia tekstejä, teatteriesityksiä ja revyyitä julkaisseesta Jac Weinsteinista, on yksi esimerkki teoksen mielenkiintoisista kielivähemmistön kirjallista historiaa esille nostavista artikkeleista. Vastaavalla tavalla tärkeän kurkistuksen Suomen tataarien monipuoliseen kirjalliseen elämään tarjoaa Kadriye Bedretdin artikkeli. Suomeen 1800-luvulta muuttaneiden tataarien mukana tullut, lähinnä tunnekielenä koetun kielen merkitys yhteisön identiteetin rakentajana ja etnisyyden perustekijänä korostui Suomessa. Kirjoitettuja julkaisuja onkin kertynyt paljon.

Suomen romanien musiikkikulttuuria tutkinut Kai Åberg kuvaa artikkelissaan, miten vain romaneille kuuluvana pidettyä kieltä uhkaa katoaminen. Suullisesti välityvässä ja muistinvaraisesti sukupolvelta toiselle säilyvässä perinteessä musiikilla on ollut olennainen asema romanien etnisen identiteetin ilmentämisessä, mutta kielenkäytön vähentymisen seurauksena myös romanilaulut ovat vaarassa unohtua. Saamelaiset puolestaan ovat vaatineet

myös kielellisiä oikeuksia itselleen osana vähemmistöjen maailmanlaajuisista liikehdintää. Vuokko Hirvonen tuo esille niitä kielipoliittisia olosuhteita ja taustoja, joista käsin saamelaiset naiset ovat kirjoittaneet 1970-luvulta lähtien. Vaikka heillä olisi ollut mahdollisuus kirjoittaa myös valtakielillä, vasta äidinkielen kirjoitustaito on useimmilla avannut ovet kirjalliseen ilmaisuun. Kieli ja tekstit ovatkin toimineet vastarinnan, etnisen heräämisen ja vastamuistin välineinä.

Satu Gröndahl tarkastelee ruotsinsuomalaisten ja tornionlaaksolaisten kirjailijoiden tuotantoa, jossa heijastuvat monikielisyteen usein liittyvä alemmuuden ja kodittomuuden tunne. Tämä liittyy osaltaan siihen, miten asenteet suomenkieltä kohtaan olivat Ruotsissa negatiiviset 1970- ja 1980-luvulla. Mutta ne ovat myös tavallisia seurauksia vähemmistökielen liittyvästä leimaamisesta ja leimautumisesta, jota jälkikoloniaalinen tutkimus on kuvannut mielen kolonisoitumisena.

Teoksen kolmas osa käsittelee kielellisiä rajoja ylittävää nykykirjallisuutta. Jan Dlask tarkastelee suomen- ja ruotsinkielistä sujuvasti puhunutta Henrik Tikkasta, joka ei välittänyt yksikielisyysvaatimuksesta tai kielirajoista. Kielellisiä rajoja monensuuntaisesti ylittävästä kirjailijasta herkullisimpia esimerkkejä on Suomessa asuva, ruotsiksi ja venäjäksi julkaiseva ja ”suomenruotsalaiseksi kirjailijaksi” luonnehdittu Zinaida Lindén ja hänen tuotantonsa, jota Tintti Klapuri käsittelee osana nykyvenäläistä emigranttikirjallisuutta. Malmio tarkastelee toisessa artikkelissaan

1990- ja 2000-luvun suomenruotsalaisen kirjallisuuden monikielisyyttä koodinvaihdon näkökulmasta. Kirjailijoiden ja kriitikoiden asenteet koodinvaihtoa kohtaan ovat muuttuneet hyväksyviksi, ja hän kysyy onko kirjallisuus menettänyt merkitystään kielellisen identiteetin ylläpitäjänä vai onko suomenruotsalainen identiteetti muuttunut aiempaa globaallimmaksi.

Teoksen päättää kirjailija Alexandra Salmelan henkilökohtainen esseé aikuisiällä opitusta kaksikielisyydestä. Salmela esittää osuvia kysymyksiä (kuten ”onko tällainen kahden kielen välillä vaikerominen ollenkaan kaksikielisyyttä” tai ”Minkä takia kielet on pidettävä puhtaina?”) ja osoittaa sen, miten yhtäältä kielitaito elää ajassa ja paikassa ja toisaalta kielet muuttuvat ja hybridisoituvat esimerkiksi kaksikielisten lasten luodessa omia kielellisiä todellisuuksia.

Vuonna 2010 Suomessa oli noin 80 kieltä, joilla oli vähintään sata äidinkielistä puhujaa (suomi.fi 2011). Viime vuosina käydyt keskustelut maahanmuutosta ja ”pakkoruotsista” tai esimerkiksi saamelaiskielten aseman parantamispyrkimykset kertovat monikielisuuden jatkuvasta ajankohtaisuudesta sekä poliittisesta ja tunteita herättävästä luonteesta. *Både och, sekä että* -teos tarkastelee monikielisyyttä ja monikielistä identiteettiä kirjallisuudessa monipuolisesti sekä yksilön että yhteisön näkökulmista. Ansiokkaasti se nostaa tarkasteluun laajemman tunnettuuden ulkopuolelle jääneitä kirjailijoita ja kielivähemmistöjä ja osoittaa kirjallisuuden

Suomessa käyneen neuvottelua sekä oleen jatkuvassa liikkeessä yli kieli- ja kulttuurirajojen. Teoksen aineisto haastaa kansallisen kirjallisuuden yhteen kieleen ja kulttuuriin sidotun luonteen ja osaltaan osoittaa kirjallisuuden monikielisen ja ylikulttuurisen luonteen.

Tällaisenaan teos painottaa tarkastelunsa ruotsinkieliseen kielivähemmistöön, mikä on ymmärrettävää jo kielen historiallisen aseman vuoksi. Yhtäältä olisi ollut kiinnostavaa lukea esimerkiksi kveenin kielisestä kirjallisuudesta tai Venäjän Karjalan suomenkielisestä kirjallisuudesta, jotka molemmat jäävät usein tarkastelun ulkopuolelle, tai vastaavasti vaikkapa venäjänkielisestä kirjallisesta elämästä Suomessa.

Hanna-Leena Nissilä

Luonnon monimuotoisuus suomalaisessa kirjallisuudessa

Pertti Lassila: *Metsän autuus. Luonto suomalaisessa kirjallisuudessa 1700–1950*. Helsinki: SKS, 2011. 260 s.

Kirjassaan *Runoilija ja rumpali* (2000) Pertti Lassila käsitteli muun muassa F.M. Franzénin, Runebergin, Kiven ja Juhani Ahon kuvauksia ja käsityksiä luonnosta. Aihe näyttää kiinnostaneen Lassilaa enemmänkin, sillä hänen uusin teoksensa on laveahko historiallinen monografia, joka hahmottelee keskeisten suomalaisten kirjailijojen luontokäsityksiä ja niiden muutoksia 1700-luvulta 1950-luvun puoleen väliin saakka. Tutkimus päättyy kirjallisuushistorialliseen taitekohtaan, modernismin alkuvaiheeseen, jonka jälkeen luonto ei Lassilan mukaan enää esiinny kirjallisuudessa itsenäisenä ja uskottavana vastakohtana urbaanille kulttuurimaailmalle.

Metsän autuus tekee hämmentävän laajan epookkiharpauksen, barokin iltaruskosta aina varhaismodernismin kynnykselle saakka. Aikajänne tuntuu pelottavankin pitkältä – varsinkin kun ottaa huomioon, että kyseessä on ”vain” runsaat 200-sivuinen teos. Harkituilla ja havainnollisilla teosesimerkeillään sekä tarkkavaistoilla ja perehtyneillä tulkinnoillaan Lassila kuitenkin onnistuu muodostamaan aineistostaan kirjallisen jatkumon, jonka sisäinen historiallinen dynamiikka teeseineen, antiteeseineen, muunnelluineen ja parodioineen tuntuu uskottavalta.

Samalla teos osoittaa, kuinka monipolvinen ja kompleksinen suomalaisen kirjallisuuden luontonäkemyksen kirjo on ollut.

Teoksen alkupuolella Lassila nostaa kirjallisuushistoriallisista katakombeista Franzeriin lisäksi Jacob Fresen ja Gustav Philip Creutzin kaltaisia 1700-luvulla kirjoittaneita menneen maailman lyyrikoita, joiden tuotannossa tiivistyy oman kirjailijapersoonan läpi suodatettu oman aikakautensa *Zeitgeist*. Siinä missä Fresen luontorunoutta määrittää henkilökohtainen uskonnollis-hengellinen paatos, Creutzin tuotannossa metafyyminen ulottuvuus vaihtuu rokokoohenkisesti aistein havaittavaksi ja esteettisesti jäsentyväksi nautintojen maailmaksi. Tällaisten, yksittäisten kirjailijaesimerkkien kautta kehkeytyvien maailmankuvallisten muutoksetujen rakentelijana ja erittelijänä Lassilan teos on valaisevaa luettavaa.

1700-luvun lopulla suomalainen luontokuvaus alkaa irtaantua idylli- ja arkadiaperinteestä, ja sen tilalle tulee näkemys luonnosta subjektiivisempänä rauhanpaikkana, jonne vetäydytään pohtimaan olemassaolon suuria kysymyksiä. Esimerkiksi Jakob Tengström kirjoitti runoja, joissa luonto tarjoaa konkreettiana palautuvia vertauskuvia yleisille totuuksille. Luonnontieteiden merkityksen kasvessa luontosuhde ja -kuvaus saavat myös entistä rationaalisempia ulottuvuuksia.

Romantiikan murros 1800-luvulla synnyttää ajatuksen tunteellisen, yksilöllisen kokemuksen keskeisyydestä, jonka jälkeläisiä useat nykypäivänkin luontokirjoittajat ovat. Myös Runeberg ja Kivi

ammensivat romantiikan ideaaleista – edelliselle uusi kirjallisuuskäsitys antoi ennen kokemattomia formaalisia vapauksia, jälkimmäiselle mahdollisuuden tehdä pilaa liian tosikkomaiseksi pönäköityneestä (kansallis)romanttisuudesta.

Kiinnostava on myös Lassilan tulkinta symbolismista ”sekularisoituneena romantiikkana”, jossa esteettinen asenne muodostaa ikään kuin oman, eriytyneen uskonnollisuuden muodon. Hän näkee esimerkiksi Eino Leinon ja Otto Mannisen runouden palvelevan yltiösubjektiivista kokemuksellisuutta, jossa kielen semanttiset säännöt jäävät soinnillisten ja rytmillisten ominaisuuksien alle. Toisaalta symbolismi myös käänsi romantiikan vapaus-ajatuksen pääläelleen, koska se esitti luonnon yhtäältä runoilijan viimeisenä pakopaikkana, jonne ei vetäydytä enää huojentuneena ja vapaaehtoisesti vaan pakonomaisesti, uhatun yksityisyyden ja minuuden autonomian säilyttämiseksi. Kaunosielun suojelijana luonto oli lopullisesti irtautunut uskonnollisista tai topeliaanisista yhteiskunnallisesta tehtävistä.

1900-luvun alkupuolella käsitys luonnosta alkaa psykologisoitua ja liukua ihmismielen eli ihmisluonnon ominaisuuksien kartoittamiseksi. Esimerkiksi Maria Jotunin proosateoksissa luonto ilmenee elämän suurena kaikkivoipaisuutena, jonka ristiriitaisia ja moraalikäsitteitä horjuttavia ikuisia lainalaisuuksia vastaan pienen ihmisen on hankala rimpuilla. Toisaalta taas Sillanpään *Elämä ja aurinko* on Lassilan luennassa moderniin

muotoon puettu pastoraalitarina, jossa ikisuomalainen kesämyytti viettivoiminen ja hedelmällisyysriitteinen saa huikeimman versiointinsa. (Ihmis)luonnon ja yksilön käytöstä normittavan kulttuurin ristipaine purkautuu siis realismin valtakauden keskeisissä teoksissa tavalla, jonka jälkeen luonto ei enää ole yksiselitteisesti positiivinen tai arvokas asia.

Metsän autuus päättyy Aaro Hellaakosken ja Helvi Juvosen runouden eritelyyn. Hellaakosken tuotannossa näkyy kääntymisen kohti uudenlaista luontosuhdetta, joka pyrkii irtautumaan kokevan subjektin käsityskyvyn rajallisuudesta ja täydellistymään anonyymissä sellaisuudessaan. Ihmisestä on tullut elonkehän häirikkö, jonka tuhotyöt alkavat tihkua kirjallisuuden tietoisuuteen. Juvonen sen sijaan oli viimeinen merkittävä suomalainen lyyrikko, joka etsi luonnon pyhitystä kristillisen vakaumuksen kautta. Lassilan mukaan he kaksi ovat suuren suomalaisen luontokirjallisuuden viimeinen luku, jonka jälkeen luonto muuttaa kulttuurin sisään ja näivettyy silkaksi suojelukohteeksi.

Lassila kirjoittaa sujuvaa ja ilmeikästä tutkimusproosaa, jota lukeakseen ei tarvitse kirjallisuustieteen ammattilainen. Muutamia aukkokohtia hänen luontokirjallisuuden suurta linjaa kartoittavaan katsaukseensa on kuitenkin jäänyt. Esimerkiksi Tulenkantajien sukupolvi ohitetaan vain maininnalla. Eivät kai esimerkiksi Katri Valan ja Olavi Laurin hurmioituneet itämaiset näyt ole pelkkiä kultaisen vuosikymmenen kuri-

ositeetteja? Entä P. Mustapään raukeat runokuvaemat laiskanpulskeasta läkki-seppä Lindbladista? Myös Einari Vuorelan kansanlaulunomaisista ja suuria, usein ristiriitaisiakin tunteuksia kehittelevistä luontorunoista Lassilan tasoinen lähilukija olisi varmasti saanut paljon irti.

Myös näkemys, että luontokirjallisuuden suuri perinne päättyy Hellaakosken ja Juvosen tuotantoihin, on kyseenalainen ja yksioikoinen. Vaikka modernismin valtavirta tarkoitti useassa tapauksessa kulttuuritietoisuuden urbanisoitumista ja abstrahoitumista, myös konkreettinen todellisuus ja ihmisen suhde siihen ovat säilyneet kirjallisuuden tärkeinä referensseinä. Siitä todistaa esimerkiksi viimeisen parin vuosikymmenen aikana syntynyt ekokriittinen kirjallisuudentutkimus, joka on nostanut tutkimusagendalle muun muassa kirjoitetun tekstin ja fyysisen todellisuuden välistä suhdetta koskevia kysymyksiä.

1900-luvun puolivälin jälkeen luonnosta on suomalaisessa kirjallisuudessa tullut muun muassa Risto Rasan ja Jyri Schreckin japanilaistyylisten miniatyyri-runojen herkkiä detaljeja, Pentti Linkolan iskevien radikaalipamflettien suojelukohde, Leena Krohnin fantasia-allegorioiden rinnakkaistodellisuus, Olli Heikkosen myyttisiä runohirviä, Johanna Sinisalon extreme-ihmisen yllätysherkkä vastus ja Antti Nylénin purnausesseiden kaltoin kohdeltuja tuotantoeläimiä. Toisin sanoen Lassilan teos jää kaipaamaan jatko-osaa.

Tero Tähtinen